# O‘ZBEK EKOLOGIK TERMINLARINING INGLIZ TILIDAGI ILMIY VA OMMABOP DISKURSDA QO‘LLANILISHI HAMDA TARJIMA XUSUSIYATLARI

**Arifjanova Nilufar Mirsidikovna**
O‘zDJTU

DOI: ***https://doi.org/10.5281/zenodo.23943827***

***Annotatsiya:*** *Maqolada o‘zbek ekologik birliklarining inglizcha ilmiy va ommabop matnlardagi ifodasi qiyoslanadi. Sifat tahlili 6 mintaqaviy birlik va o‘zbekcha variantlari mavjud 5 global terminni qamrab oladi. Ilmiy matnlarda ta’rif, lotincha nom va tasnifiy belgilar, ommabop matnlarda esa ko‘rinish, vazifa va joylashuvga asoslangan izohlar ustunligi kuzatildi. Global terminlarni inglizchaga qayta o‘girishda noto‘g‘ri kalka xavfi aniqlandi. Atamani saqlab, izohni auditoriyaga moslashtirish tavsiya etiladi. Natijalar kichik maqsadli tanlanma doirasida talqin qilinadi.*

***Kalit so‘zlar:*** *ekologik termin, ilmiy diskurs, ommabop diskurs, tarjima, terminologik variantlilik, teskari tarjima.*

***Abstract****: The article compares Uzbek ecological units in English scientific and popular texts. The qualitative analysis covers six regional units and five global terms with variant Uzbek forms. Scientific texts favour definitions, Latin names and classificatory features, while popular texts favour explanations based on appearance, function and location. Translating global terms back into English can produce misleading calques. The study recommends retaining the term while adapting its explanation to the audience. The findings are limited to a small purposive sample.*

***Keywords:*** *ecological terminology, scientific discourse, popular discourse, translation, terminological variation, back-translation.*

O‘zbek ekologik birliklari ingliz tilida mutaxassislar va keng o‘quvchilar uchun qo‘llanadi. Ilmiy matnda tushunchaning tasnifdagi o‘rni va aniq referenti muhim; ommabop matnda esa o‘quvchiga tanish belgi yoki vazifa tushunishni yengillashtiradi. Calsamiglia va van Dijk ommalashtirishni ixtisoslashgan bilimni umumiy auditoriyaga yetkazuvchi kommunikativ faoliyat sifatida o‘rganadi [1]. Lu va hammualliflari tarjimada termin izohining ilmiylashtirish yoki ommalashtirish tomon siljishini ko‘rsatadi [2].

Tadqiqot maqsadi bitta o‘zbek birligining ikki diskursdagi shakli va izohini qiyoslash hamda o‘zbekcha variantlardan inglizcha terminga qaytishdagi xavflarni aniqlashdir. Asosiy savol atamaning o‘zi o‘zgaradimi yoki farq ko‘proq uning izohida namoyon bo‘ladimi, degan masaladan iborat. Natijalar diskursga mos tarjima tanlash uchun amaliy mezonlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot 2026-yil noyabrida yig‘ilgan materiallarga asoslangan qiyosiy sifat tahlilidir. Birinchi to‘plamga to‘qay, saksovul, Orolqum, koriz, adir va hashar kiritildi. Har bir birlik kamida bitta ilmiy va bitta ommabop inglizcha manbada qayd etilishi mezon qilib olindi. Ilmiy toifaga maqola, dissertatsiya, monografiya va konferensiya tezisi; ommabop toifaga jurnalistika, turizm hamda rasmiy-axborot matnlari kiritildi.

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

Ikkinchi to‘plam biodiversity, sustainability, carbon footprint, greenwashing va ecological niche terminlarining o‘zbekcha variantlarini qamrab oldi [7; 8]. Ular inglizchaga qayta tarjima qilishda asl tushunchani tiklash imkoniyati bo‘yicha baholandi. Qayd varaqasida birlik imlosi, izoh turi, referent va tarjima usuli solishtirildi. Ommabop izohlarning ko‘rinish, joylashuv va vazifaga tayanishi [1], terminologik siljishlar esa [2] asosida talqin qilindi.

Tanlanma kichik va maqsadli; diskurslar o‘rtasidagi farq statistik jihatdan o‘lchanmadi. Rasmiy-axborot janri ilmiy va ommabop belgilarni birlashtirishi mumkin. Teskari tarjima xatolari ehtimoliy xavf sifatida baholandi, ular korpusda qayd etilgan xatolar soni emas.

Mintaqaviy birliklarda asosiy farq nomdan ko‘ra izohning tanlanishida kuzatildi. Quyidagi jadval tanlanmada aniqlangan xususiyatlarni ixchamlashtiradi.

| Birlik | Ilmiy diskurs | Ommabop diskurs |
|---|---|---|
| to‘qay | tugai; o‘simlik tarkibi va ekotizim tasnifi | tugai; daryobo‘yi o‘rmoni yoki chakalak izohi |
| saksovul | saxaul; Haloxylon ammodendron | saxaul; qumni mustahkamlovchi daraxt yoki buta |
| Orolqum | Aralkum; qurigan dengiz tubidagi cho‘l | Aralkum; dengiz o‘rnida paydo bo‘lgan cho‘l |
| koriz | koriz/kariz; yer osti suv tizimi | kariz/kyariz; suv olib keluvchi yer osti kanali |
| Adir | adyr; tabiiy-tarixiy zona | adyr; tepalik va tog‘oldi relyefi |
| hashar | Tarixiy jamoaviy o‘zaro yordam amaliyoti | Jamoaviy mehnat yoki tozalash tadbiri |

Ilmiy aniqlik uchun terminning o‘zi bilan birga uning tasnifiy belgisi ham beriladi. Ommabop izoh esa atamani kundalik tasavvurga bog‘laydi. Jadvaldagi shakllar diskurs belgilarini umumlashtiradi; har bir manbada aynan bir xil qolip ishlatilishini anglatmaydi. Global terminlarda bir nechta o‘zbekcha variantning bitta inglizcha tushunchaga mos kelishi kuzatildi; ularni so‘zma-so‘z qayta tarjima qilishda asl termin yo‘qolishi mumkin.

Ilmiy diskursdagi aniqlashtirish o‘simlik nomlarida yaqqol ko‘rinadi. To‘qay haqidagi tadqiqot birlikni o‘simlik tarkibi va bioxilma-xillik ko‘rsatkichlari bilan bog‘laydi [3]. Saksovul haqidagi ilmiy maqolada Haloxylon ammodendron lotincha nomi va Orolning qurigan tubi uchun maxsus belgilashlar qo‘llanadi [4]. Bu vositalar referentni boshqa daraxt, buta yoki hududdan ajratadi; ularni faqat obrazli tavsif bilan almashtirish ilmiy aniqlikni pasaytiradi.

Ommabop diskursda shu birlik o‘quvchiga vazifasi va joylashuvi orqali tushuntiriladi. Saksovulning qumni ushlab turishi, Orolqumning dengiz o‘rnida paydo bo‘lgani ekologik

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

jurnalistikada tushunishga tayanch bo‘ladi [5]. Bunda saxaul va Aralkum nomlari saqlanadi, ammo izoh ko‘proq ko‘rinadigan natijaga qaratiladi. Demak, ommalashtirish atamani olib tashlashni talab qilmaydi; maxsus bilim o‘quvchiga tanish belgilar orqali ochiladi [1].

Ilmiy janrning o‘zi tarjima sifatini kafolatlamaydi. Korizni yer osti suv tizimi deb belgilagan maqolada sewer muqobili ham ishlatilgan [6]. Bu uslubiy soddalashtirish emas, inshoot vazifasining almashishidir. Shu sababli har ikki diskursda avval tushuncha tekshiriladi, keyin uning murakkablik darajasi tanlanadi. Ilmiy matn uchun kariz, an underground water system, ommabop matn uchun kariz, underground channels that bring water kabi izohlar muallif taklifi sifatida qo‘llanishi mumkin.

Global terminlarda vaziyat ko‘pdan birga moslik bilan tavsiflanadi. Rahimova qayd etgan biologik xilma-xillik, bioturlilik va tabiat xilma-xilligi variantlari biodiversityga; barqarorlik, uzluksizlik va doimiylik esa sustainabilityga bog‘lanadi [7]. Biroq variantlar har qanday kontekstda teng emas. Inglizchaga qaytishda continuity yoki permanence tanlash ekologik barqarorlik tushunchasini toraytirishi mumkin.

Uglerod izi uchun carbon footprintni tiklash kerak; carbon trace esa muallif prognozidagi ehtimoliy kalka xavfidir. Xuddi shunday, ekologik bo‘shliq shaklini ecological gap, ekologik “tozalash”ni ecological cleaning deb qaytarish asl ecological niche va greenwashing terminlarini bermaydi [8]. Ushbu misollar kuzatilgan xatolar chastotasi sifatida talqin qilinmaydi. Ular tarjimon lug‘aviy qismlarni ketma-ket o‘girishdan avval soha tushunchasini tanishi zarurligini ko‘rsatadi.

Diskursga moslashtirish uchun avval auditoriya va matn vazifasi aniqlanadi. Ilmiy tarjimada qabul qilingan atama, zarur lotincha nom va tasnifiy ta’rif beriladi. Ommabop tarjimada shu atama saqlanib, vazifa, ko‘rinish yoki joylashuvga asoslangan sodda izoh qo‘shiladi. O‘xshatish referentni almashtirmasligi, rasmiy nom va imlo matn bo‘ylab bir xil qolishi kerak. Bu yondashuv terminologik siljishni izoh darajasida boshqarishga imkon beradi [2].

O‘zbek ekologik birliklarining inglizcha ilmiy va ommabop ifodasida farq asosan izoh turi hamda kommunikativ vazifada namoyon bo‘ldi. Ilmiy diskurs ta’rif, tasnif va lotincha nomga; ommabop diskurs ko‘rinish, vazifa va joylashuv orqali tushuntirishga tayanadi. Atamaning saqlanishi ikki diskurs uchun umumiy asos bo‘lib qoladi, biroq bu tushuncha aniqligi alohida tekshirilishini istisno etmaydi.

Global terminlarning o‘zbekcha variantlarini inglizchaga qaytarishda soha bo‘yicha qabul qilingan terminni tiklash lozim. Ikki tilli termin bazasida bitta tushuncha uchun ilmiy ta’rif va ommabop izohni yonma-yon berish tarjimon ishini yengillashtiradi. Xulosalar 11 birlikli maqsadli tanlanma bilan cheklangan. Ularni parallel korpus, tarjimonlar ishtirokidagi sinov va o‘quvchi tushunishini baholash orqali tekshirish zarur.

## Foydalanilgan adabiyotlar

1. Calsamiglia, H., & van Dijk, T. A. (2004). Popularization discourse and knowledge about the genome. Discourse & Society, 15(4), 369–389. https://doi.org/10.1177/0957926504043705

2. Lu, H., Hao, X., & Zhang, Y. (2024). Popularization and scientization in terminology translation: A case study of interlingual terminological shifts in the Chinese-English translation of San Ti (Three Body). Terminology, 30(2), 250–284. https://doi.org/10.1075/term.23015.lu

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

3. Rakhimova, N. K., Shomurodov, K. F., Sharipova, V. K., Saitjanova, U. S., & Sadinov, J. S. (2023). Using biodiversity indices to assess the current state of tugai vegetation of the Amu Darya River, Uzbekistan. Biodiversitas, 24(1), 467–472. https://doi.org/10.13057/biodiv/d240153

4. Salmukhanbetova, Zh. K., Imanalinova, A. A., Dimeyeva, L. A., & Zverev, N. E. (2021). State of saxaul plantations in Kazakhstan’s section of the Aral Sea region. Central Asian Journal of Water Research, 7(1), 128–157. https://doi.org/10.29258/CAJWR/2020-R1.v7-1/128-157.eng

5. Hyolmo, S. L. (2024, May 29). Uzbekistan plants a forest where a sea once lay. Mongabay. https://news.mongabay.com/2024/05/uzbekistan-plants-a-forest-where-a-sea-once-lay/

6. Ravshanov, A. S., & Akhmedov, H. A. (2020). History of irrigation sciences in Uzbekistan. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(3), 3524–3529. https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I3/PR2020368

7. Rahimova, M. (2025). Problems of translating ecological neologisms in media texts. The Lingua Spectrum, 10(1), 279–284. https://lingvospektr.uz/index.php/lngsp/article/view/1122

8. Arifjanova, N. (2025). Characteristics of ecological term formation in the English and Uzbek languages. The Lingua Spectrum, 6(1), 157–165. https://lingvospektr.uz/index.php/lngsp/article/view/932

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz